

Процесуальні та криміналістичні критерії визначення доказового значення висновку експерта

Валентина Корж

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри кримінального процесу, криміналістики, експертології, навчально-науковий інститут № 5, Харківський національний університет внутрішніх справ МВС України, почесна працівниця Прокуратури України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9431>

Викладено процесуальні вимоги та запропоновано криміналістичні правила щодо визнання висновку експерта процесуальним джерелом доказів; визначено процесуальні та криміналістичні критерії визнання висновку експерта належним і достовірним процесуальним джерелом доказів; запропоновано криміналістичні рекомендації щодо визнання висновку експерта належним і достовірним доказом.

Ключові слова: висновок експерта; критерії; джерело доказів; криміналістичні правила; криміналістичні рекомендації; належність; достовірність.

Procedural and Forensic Criteria for Measuring the Evidentiary Value of Expert Conclusion

Valentina Korg

The paper sets forth procedural requirements and proposes forensic rules for recognizing an expert conclusion as a procedural source of evidence; defines the procedural and forensic criteria for recognizing an expert conclusion as an adequate and reliable procedural source of evidence; and offers forensic recommendations for recognizing an expert conclusion as adequate and reliable evidence.

Keywords: expert conclusion; criteria; source of evidence; forensic rules; forensic recommendations; adequacy; reliability.

Проблеми подальшого розвитку теорії судових експертиз, розроблення методик проведення окремих видів експертиз, психології експертної роботи були і є предметом наукових досліджень. Певне наукове і практичне значення мають праці В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Н. І. Клименко, В. П. Кол-

макова, В. К. Лисиченка, М. Я. Сегая, М. С. Строговича, І. Я. Фрідмана, М. Г. Щербаковського та ін. Суттєве значення для науки і практики має дослідження процесуальних і криміналістичних критеріїв визнання висновку експерта належним та достовірним процесуальним джерелом доказів.

У кримінальному процесуальному законодавстві встановлено підстави проведення експертизи та порядок залучення експерта, процесуальні вимоги до змісту висновку експерта й визнання його процесуальним джерелом доказів.

Науковий аналіз чинного законодавства, юридичної літератури та практики свідчить про те, що висновок експерта, незалежно від процесуального статусу особи, яка залучала експерта, не має заздальгідь обумовленої сили або переваг перед іншими доказами, а тому оцінюється стороною обвинувачення, захистом і судом сукупно з іншими доказами. Слушною є думка В. Г. Гончаренка, який зазначає, що висновок експерта не має наперед обумовленої сили й не є обов'язковим для органів досудового розслідування, адвоката, прокурора, суду. Кожний суб'єкт доказування може не погодитися з висновком експерта. Незгода повинна бути вмотивованою у відповідному процесуальному документі — клопотанні, постанові, ухвалі, вироку [1, с. 41]. І. В. Гора вважає, що висновок експерта, хоча й не має для суду обов'язкової сили, наділений низкою особливостей, які відрізняють його від інших доказів; необов'язковість висновку експерта для суду означає оцінку його за загальними правилами оцінки доказів [2, с. 35]. Слід зазначити, що *«важливе місце у обвинувальній промові прокурора займають висновки експерта. Завдання прокурора — обґрунтувати в обвинувальній промові правильність висновку ек-*

перта, якщо він відповідає іншим доказам, процесуальній позиції державного обвинувача, або показати його необґрунтованість, коли висновок суперечить іншим доказам, позиції обвинувача, яку він впевнено відстоює» [3, с. 19].

Уважаємо, що визнати висновок експерта джерелом доказів слідчим, прокурором, стороною захисту, судом неможливо без криміналістичних знань. Пропонуємо криміналістичні правила, дотримання яких допоможе учасникам кримінального судочинства дати правильну процесуальну оцінку висновку експерта.

Правило 1. Експерт, якому доручено проведення експертизи, має наукові, технічні або інші спеціальні знання, які необхідні для надання висновку з питань, що стосуються сфери його знань.

Правило 2. Експерт правильно визначає експертне завдання з урахуванням своїх спеціальних знань та об'єктів, наданих для дослідження.

Правило 3. Експерт ознайомлюється з матеріалами провадження, що стосуються об'єкта дослідження.

Правило 4. Експерт заявляє клопотання слідчому, судді про надання додаткових матеріалів і зразків у ситуації, коли недостатньо матеріалів і зразків для проведення експертизи.

Правило 5. Експертів доцільно бути присутнім під час слідчого огляду об'єктів дослідження.

Правило 6. Експерт забезпечує збереження об'єкта експертизи.

Правило 7. Експерт має невідкладно повідомити сторону, яка його

залучила, або суд про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань.

Правило 9. Експерт застосовує сучасні досягнення науки і техніки, методи і засоби, способи і прийоми для одержання обґрунтованого й об'єктивного висновку.

Правило 10. Експерт не звужує меж поставлених йому завдань.

Правило 11. Експерт не повинен з будь-яких причин бути упередженим під час проведення дослідження та надання висновку.

Правило 12. Експерта попереджають про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок або відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Правило 13. Експерт застосовує спеціальні знання та досвід під час формування висновку про факти, установлення яких було завданням експертизи.

Правило 14. Експерт у межах своєї компетенції особисто проводить повне дослідження і надає обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання.

Правило 15. Експерт надає роз'яснення слідчому, прокурору, судові щодо підготовленого ним висновку.

Правило 16. Експерт викладає у висновку експертизи виявлені у процесі її проведення відомості, які мають значення для розслідування злочину і щодо яких йому не були поставлені запитання.

Правило 17. Експерт не має права розголошувати висновок або відомості,

які стали йому відомі у зв'язку з проведенням дослідження, без дозволу сторони, яка доручила йому проведення експертизи.

Правило 18. Експерт у межах своєї компетенції обґрунтовує відповідь на кожне поставлене стороною обвинувачення, захисту або судом запитання.

Правило 19. Експерт заявляє самовідвід за наявності підстав, передбачених ст. 79 КПК.

Правило 20. Експерт повинен з'явитися до суду за його викликом для допиту й надавати роз'яснення або доповнення до висновку.

Правило 21. Експерт зазначає у висновку питання, які мають значення для розслідування та щодо яких йому не були поставлені запитання.

Правило 22. Експерт надає окремий висновок або складає один сумісно з іншими експертами за результатами комісійної експертизи.

Правило 23. Експерт надає висновок стороні, за клопотанням якої було призначено експертизу.

Виконання експертом зазначених криміналістичних правил є підґрунтям для визначення висновку експерта процесуальним джерелом доказів.

У юридичній літературі відсутній єдиний підхід до оцінки висновку експерта. Так, одні автори вважають, що оцінку висновку складає аналіз його процесуально-організаційної, фактичної, методичної, логічної, граматичної та ілюстративної сторони, інші пропонують до змісту оцінки

висновку експерта додати допустимість, достовірність і доказове значення.

На нашу думку, *процесуальними критеріями визначення доказового значення висновку експерта є: доведення його як належного й допустимого доказу та визнання процесуальним джерелом доказів на підставі аналізу зібраних інших доказів, а також про факти або обставини, що мають значення для розслідування злочину. У зв'язку із цим висновок експерта має бути належним доказом, тобто відповідати вимогам, зазначеним у ст. 85 КПК, і достовірним доказом — відповідно до вимог ст. 86 КПК України.*

Висновок експерта є належним доказом, коли він прямо або непрямо підтверджує факти, обставини, що мають значення для розслідування злочину, або їх відсутність; підтверджує достовірність і можливість застосування інших доказів або спростовує їх. В одних ситуаціях висновок експерта — прямий, належний доказ, в інших — непрямий. Так, висновок судово-медичного експерта щодо причини смерті потерпілого є прямим належним доказом. Водночас, в окремих ситуаціях, під час розслідування та судового розгляду злочинів економічної спрямованості висновок експерта-економіста є прямим доказом, тоді як у деяких ситуаціях — непрямим, а саме коли є документальні джерела інформації про факти, що мають значення для розслідування: акти ревізії, інвентаризації, відомчих перевірок тощо.

Варто погодитися з М. Г. Щербанковським щодо того, що слідчі й судді беззастережно довіряють висновку експерта, завищують оцінку його доказового значення. Так, 82 % опитаних слідчих і 74 % суддів вважають висновок експерта більш вагомим джерелом доказів порівняно з іншими доказами [4, с. 357]. На наше переконання, завищена суб'єктивна оцінка висновку експерта слідчими й суддями є неприпустимою. Так, відповідно до ст. 94 КПК:

«1. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд <...>, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з точки зору достатності та взаємозв'язку.

2. Жоден доказ не має наперед встановленої сили» [5].

Із метою запобігання завищеній і суб'єктивній оцінці висновку експерта слідчим, прокурором, суддею ми розробили криміналістичні критерії його оцінки. *Такими є: дотримання загальних процесуальних норм, повнота, аргументованість експертного дослідження, належність, допустимість, достовірність висновку експерта та відповідність його іншим доказам. Уважаємо, що запобігання завищеній і суб'єктивній оцінці висновку експерта сприятимуть розроблені нами криміналістичні рекомендації.*

Рекомендація 1. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експертизу призначав слідчий, суд, або якщо

експерта залучила сторона захисту відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства (ст. 242—244, 332 КПК).

Рекомендація 2. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо зразки, одержані для проведення експертизи, відповідають вимогам кримінального процесуального законодавства (ст. 160—166, 241, 245 КПК).

Рекомендація 3. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо речові докази й документи, надані для експертного дослідження, слідчий вилучив і зафіксував відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства (ст. 160—168, 236—237, 239 КПК).

Рекомендація 4. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо проведення дослідження доручено експертові, який має належні професійну підготовку й досвід роботи за фахом.

Рекомендація 5. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експертне дослідження ґрунтується на сучасних наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Рекомендація 6. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експерт правильно застосовує методику дослідження, нормативні, інформаційно-довідкові документи.

Рекомендація 7. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експерт

проводив дослідження в межах своєї компетенції.

Рекомендація 8. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо він ґрунтується на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо.

Рекомендація 9. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо він ґрунтується на відомостях, які стали відомі експертові під час дослідження матеріалів, наданих для проведення дослідження.

Рекомендація 10. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо його зміст відповідає вимогам, зазначеним у статті 102 КПК.

Рекомендація 11. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо він не суперечить іншим зібраним доказам.

Критерієм доказового значення висновку експерта, окрім його належності й достовірності, є визначення його допустимості. На нашу думку, висновок експерта як доказ можна визнати допустимим, якщо слідчий дотримав криміналістичних рекомендацій щодо вилучення, фіксування та пакування слідів злочинів і предметів, які виявили на місці події та які стали об'єктами експертного дослідження, а також дотримав вимог КПК під час призначення експертизи. Окрім того, висновок експерта як доказ можна визнати допустимим, якщо експерт правильно застосовував методику дослідження

та нормативні й інформаційно-довідкові документи.

Отже, зазначені процесуальні та криміналістичні критерії оцінки висновку експерта сприятимуть стороні обвинувачення, стороні захисту

і суду на підставі аналізу зібраних доказів дати повну й об'єктивну оцінку висновку експерта та вважати його належним, достовірним і допустимим процесуальним джерелом доказів.

Перелік джерел посилання

1. Гончаренко В. Г. Доказування у кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. Київ, 2014. 42 с.
2. Гора І. В. Використання спеціальних знань адвокатом : наук.-практ. посіб. Київ, 2013. 62 с.
3. Корж В. П. Промова прокурора по кримінальним справам : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків, 1999. 64 с.
4. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 24.09.2024).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.09.2024).